

թիւնը անհետացնել և իր ճակատագրէն վեր ելլել: Պեղադիրս չկրցաւ այս հասկընալ: Միւս կողմէ, շնորհը ոչ թէ մարդէն, այլ՝ Աստուծոյ կու գայ և չի նշանակեր թէ մարդ Աստուած կը դառնայ և կը յաղթէ չարին ու մթութեան: այդ չէ մարդուն պատասխանը Աստուծոյ: Ասիկա չկարենալ տեսնելը սխալն էր Գալիլիի և Եանսենականներու: Մարդկային ազատութեան անկորոզութիւնը և շնորհին գերմարդկային բնոյթը անլուծելի տարաբանութիւն մը կը ստեղծեն: Ասոր պատասխանը Աստուած - Մարդ Քրիստոսի խորհուրդին մէջ կը կայանայ, սակայն խորհուրդը կարելի չէ բանարկել: Աստուածաբանութիւնը զայն անիմաստ կը դարձնէ բանարկելու իր ֆանքին մէջ: Արարիչի և արարածի միջև յարաբերութեան տարաբանութիւնը միայն Աստուած - Մարդ Քրիստոսի մէջ իր լուծումը կը գտնէ: Այս է Քրիստոսնեութեան էութիւնը: Արարած և Արարիչ, շնորհ և ազատութիւն, անլուծելի հարց մը, ողբերգական ընդհարում մը, տարաբանութիւն մը կը ներկայացնեն: Քրիստոսի գալուստը պատասխանն է ասոր: Այսպէս է աստուածաբանական և մարդաբանական հարցը, որ տրամաբանօրէն առաջ է քան բարոյագիտութիւնը: Ան կը բացատրէ Անկումը, ինչպէս նաեւ բարիի և չարի ծագումը: Իմաստասիրական բարոյագիտութեան պարտականութիւնն է ո՛չ միայն բարիի և չարի զատորոշումներն ու զնահատումները հարցաքննել, այլ նաեւ բարիի և չարի զատորոշման ծագումը հետազօտել: Անկումի առեղծուածը հիմնական հարցն է բարոյական իմաստասիրութեան և առանց անոր անարկելու բարոյագիտութիւն չի կրնար գոյութիւն ունենալ: Բարոյական զատորոշումներ արդիւնքն են Անկումին:

ՆԻՔՕԼԱ ՊԵՐՏԻԱԷՎ

«Մարտի 2-ին», Գլխ. Բ.

Խրդմ. ՆՈՒԱՐԴ ԵԱՂԵԱՆ

(Շարունակելի՛ 2)

ԳՐԱԴՈՍԵԿԱՆ

ՀԱՂԲԱՏ

Մեծ. Կարո Ղաֆադարեան, ներակերպիտ և համբերատար աշխատութեամբ լոյս ընծայած է, 1963 ին, Երեւան, ընտիր երկմը նուիրուած Հաղբատի ճարտարապետական կառուցուածքներուն նկարագրութեան և վիճական արձանագրութեանց գիտական ներկայացման: Մեծագիր 294 էջերէ բաղկացած այս հատորը իսկապէս տիպար գործ մըն է և յոյժ գնահատելի:

Դիրքը կը բովանդակէ համառօտ յառաջարան մը, որուն կը յաջորդէ Ա. Մասը, «Վանքի հիմնադրումը և ճարտարապետական կառուցուածքները» խորագրով (էջ 9-86): Երկրորդ մասը յատկացուած է Հաղբատավանքի վիճական արձանագրութեանց, ուր հրատարակուած են մեծ ու փոքր 257 արձանագրութիւններ (էջ 89-274): Երրորդ մասը կը պարունակէ երկոտասնեակ մը տախտակներ, ցանկեր և ցուցակներ (էջ 275-293): Հատորը կրկնապէս արժէքաւորուած է հրատարակութեամբը 117 լուսանկարներու - որոնցմէ 81ը կը վերաբերի արձանագրութեանց - և Հաղբատավանքի նշանաւոր շէնքերուն ճարտարապետական չափագրութեանց՝ թիւով 29:

Մտած և զգուարենթեանի արձանագրութեանց վերծանումին և անոնց գիտական այնքան խղճամիտ բծախնդրութեամբ ներկայացման համար մեծապարգևելինակին տարած տքնաջան աշխատանքը արդարեւ վեր կը մնայ ամէն գովասանքէ:

Վերեւ յիշեցինք թէ գրքին երրորդ մասը կը պարունակէ երկոտասնեակ մը ցուցակներ, և այլն: Անոնցմէ երրորդով մեղի կը տրուի Հաղբատի առաջնորդներուն և վանահայրերուն ժամանակագրական ցանկը (էջ 275-277): Այստեղ պիտի ուզէինք անգրադառնալ այդ ցանկին և կատարել մէկ երկու նկատողութիւններ:

1. - Դեռեղ Եպիսկոպոս գրուած է իբրեւ յաջորդ Սարգսի, հետեւելով Կիւրակոս

պատմիչին: Կիրակոս Գէորգը գրած է Սարգիսէն յետոյ և Բարսեղէն առաջ: Սարգիսի և Բարսեղի միջև մօտ մէկ դարու հեռաւորութիւն կայ, 1089-1180: Այդ երկար ժամանակաշրջանին մէջ Գէորգը պիտի զեակզուէ ոչ թէ Սարգիսին այլ Բարսեղին մօտ, նկատի ունենալով պատմական այն յիշատակութիւնը ըստ որում ներսէս Շնորհալի՝ Ս. Սարգսի վկայաբանութեան հայերէն թարգմանութիւնը կատարած է Հաղբատի Գէորգ Եպիսկոպոսին խնդրանքով՝ 1158 թուին, և զրկած է իրեն՝ յատուկ նամակով (Ստփերք, ԺԶ. էջ 1-53: Յովսէփեան, Յիշատակարանք Զեռագրաց, էջ 371-2):

Հաղբատի արձանագրութեանց մէջ Գէորգի անունը մէկ անգամ միայն կը տեսնուի, իր տապանաքարին վրայ (թ. 166), և այն առանց թուականի: Յարգելի Հեղինակը յիշեալ տապանագիրը վերագրած է ԺԱ. դարուն, ինչ որ ճիշդ չէ մեր տեսութեամբ: Նոյն անթուական տապանագրին հիման վրայ աէր Գէորգ համարուած է Հաղբատի առաջնորդ (թ. 14), ԺԳ. դարուն, որ դարձեալ ուղիղ չէ: Գէորգ Եպիսկոպոսը իրրեւ Հաղբատի առաջնորդ պիտի գրուի ԺԲ. դարուն (թկ. 1158):

2. — Յովնանէս Եպիսկոպոս (1261-1288), հայրը Գրիգոր Դովեան, մայրը Մամքան: Այս Յովնանէսին շրջանին պատկանող և թուական կրող արձանագրութիւններէն հաք յարգելի Հեղինակը իրրեւ ԺԳ. դարի անթուական արձանագրութիւններ գրած է նաեւ 23 արձանագրութեանց թիւերը. անոնց մէջէն մեր կարծիքով 13 հաւանք կը վերաբերին այս Յովնանէսի շրջանին. ասոնք են, թիւ 6, 7, 26, 27, 28, 29, 33, 34, 55, 56, 57, 82 և 94: Այսպէս կը կարծենք նկատի ունենալով վերոյիշեալ արձանագրութեանց ոճական նմանութիւնը յայտնի թուական ունեցող և այս Յովնանէսին շրջանին պատկանող արձանագրութեանց հետ:

Հաղբատի առաջնորդական գաւազանին կազմութեան ինչպէս նաեւ ուրիշ մէկ երկու նիւթերու կ'արժէ առանձին անգագառնալ յառաջիկային:

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ

THE RUPENIDES, HETHUMIDES AND LUSIGNANS (The Structure of the Armeno-Cilician Dynasties). By Count W. H. Rüdt-Collenberg. Calouste Gulbenkian Foundation Armenian Library, Lisbon, 1963.

Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Հայկական Մատենաշարէն անցեալ տարի լոյս տեսան երկու հատորներ, The Rupenides, Hethumides and Lusignans և The Armenians in the Byzantine Empire, որոնք մեծ նպաստ մը կը բերեն հայկական պատմութեան և հայագիտութեան:

Առաջինը, կոմս Թուսթ-Քօլլէնպէրկի հեղինակութեամբ, յաջող փորձ մըն է Կիլիկեան Թագաւորութեան երեք գլխաւոր Տուներուն (Թուրքինեաններ, Հեթումեաններ և Լուսինեաններ) ծննդաբանութիւնը ընկելու. ձեռնարկ մը՝ որուն պակասը մեծապէս զգալի էր ցարդ և որ յատուկ կերպով կը բացատրէ վերոյիշեալ Տուներուն արեւակցական բազմաթիւ կապերը և նկարագիրը:

Գիրքը, տասնութ մեծագիր տախտակներով-ցոյց կու տայ ամուսնութիւններու միջոցաւ Թուրքինեաններու և Հեթումեաններու՝ (Լամբրոնի Տէրեր և Արքայական Տուն) Բիւզանդական, Լատինական, Կիպրական, Մոնկոլ-թաթարական և այլ ժողովուրդներու հետ հաստատած յարաբերութիւնները: Իսկ բազմաթիւ այլ տախտակներով հեղինակը փորձ մը կ'ընէ վիճակագրական մանրամասն նիւթեր օգտագործելով՝ Հայկական Կիլիկիոյ իշխանական Տուններուն և իշխանազուններուն մասին ծանօթութիւններ առնու:

Այսպէս օրինակ, ծննդաբանական տախտակով մը (էջ 17) ցոյց կը տրուի գլխաւոր երկու Տուներուն՝ Թուրքինեաններուն և Հեթումեաններուն միջև հաստատուած արեւակցական կապը. ասիկա կը պատահի ամուսնութեամբը Ստեփանէի (Թուրքինեան) և Ռիթայի (Հեթումեան), 1175ական թուականներուն, և կը կրկնուի Զապէլի (1219-1252) և Հեթում Ա.ի (1226-1269) ամուսնութեամբ:

Կիլիկեան պատմութեան նկարագրին մասին ցայտուն գաղափար մը կու տայ